

УДК [378.014:001.895]:005.931.11
DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2025.98.29>

І. М. Шоробура

доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України,
в. о. ректора Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ

В статті розкрито основні тенденції розвитку інноваційних підходів в системі вищої педагогічної освіти в умовах кризових ситуацій. Зазначено, що підготовка майбутніх педагогів в сучасних умовах змін потребує нових підходів, нового ставлення до своєї діяльності. Підкреслено, що тенденції оновлення освітнього простору у системі вищої освіти спрямовані на парадигмальне оновлення освітнього процесу, зокрема, цілей, змісту, методів і технологій, форм організації й управління, стилів педагогічної діяльності тощо.

Визначено, що інноваційний процес є складною динамічною структурою, до якої входить багато компонентів: змістовий, діяльнісний, особистісний, управлінський, структурний, організаційний, рівневий. Оновлення системи освіти здійснювалось, як трансформація традиційного процесу в інноваційний.

Визначено, що в сучасних умовах кризових змін інноваційна діяльність педагога має відповідати основним принципам: принцип інтеграції освіти, диференціації, демократизації освіти.

Висвітлено, що готовність професорсько-викладацького складу до здійснення інноваційних підходів визначають за такими показниками: усвідомлення потреби запровадження педагогічних інновацій в освітній практиці, інформованість про новітні педагогічні технології, методики роботи, налаштованість на експериментальну діяльність, володіння практичними навичками освоєння педагогічних інновацій та розроблення нових.

Акцентовано, що тенденції розвитку інноваційних підходів у системі вищої педагогічної освіти – це модель оновлення професійно-педагогічної підготовки вчителя як система науково-методичного забезпечення, що передбачає поєднання концептуальних, змістовно-структурних, технологічних та організаційно-дидактичних основ.

Також зазначено, що впровадження інноваційних підходів в освітній процес закладів вищої освіти в умовах кризових змін спрямоване на цифровізацію освіти, мережеву та дуальну освіту, її інклюзивність та доступність. Актуальним є гнучкість навчальних програм, психологічна підтримка здобувачів освіти, її мобільність, міжнародна співпраця.

Ключові слова: інноваційні підходи, вища педагогічна освіта, кризові ситуації, інноваційна модель вищої освіти, інноваційна діяльність, інноваційне середовище.

Постановка проблеми. Кардинальні соціально-економічні зміни в умовах кризових ситуацій призвели до створення нової парадигми освіти, основою якої є розвиток інноваційного потенціалу суспільства. Життя вимагає людей нового типу, здатних конструктивно мислити, оперативно знаходити необхідну інформацію, приймати правильні рішення, формувати нові ідеї у вищій освіті. Для вирішення цього завдання потрібні інноваційні підходи, нове педагогічне мислення, нове ставлення педагога до своєї діяльності. Для того, щоб сформувати інноваційних особистостей, в освіті повинні бути нові підходи, в ній повинен превалювати дух творчості, постійного пошуку.

Під час навчання у закладах вищої освіти створюються найбільш ефективні умови для розвитку інноваційної поведінки майбутнього педагога, здатність сприймати новизну. Цей період є сензитивним до розвитку мотиваційно-ціннісного став-

лення до педагогічних інновацій, тому що майбутній педагог розуміє проблеми освіти, складні педагогічні ситуації, які він проживає в кризових умовах та приймає участь у їх вирішенні [1].

Аналіз психолого-педагогічної літератури, та сучасних досліджень свідчать, що для значної частини студентів і педагогів-практиків характерний недостатній рівень інноваційної поведінки, готовності до інноваційної діяльності [3].

Підготовка сучасного педагога, на ідеях особистісно-орієнтованої освіти, здатності оригінально вирішувати актуальні освітньо-виховні та соціокультурні проблеми, особливо в умовах кризових ситуацій вимагає інноваційних підходів до характеру його практичної та освітньої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми педагогічної інноватики серед проблем наукової педагогіки висуваються на рівень пріоритетних. Досліджуються мето-

дологічні, аксіологічні, праксіологічні, методичні, (І.Д. Бех; І.М. Дичківська, В.Г. Кремень, З.Н. Курлянд, О.І. Мармаза, В.Ф. Паламарчук, С.О. Сисоєва, В.А. Семиченко та ін.) аспекти даної проблеми. Вчені відзначають, що інноваційні підходи у вищій освіті оптимально відповідають характеру сучасних соціальних процесів, зокрема кризових ситуацій. Як відомо, сучасному суспільству притаманна інноваційна перспектива. Відповідно до цього виховання і навчання мають функціонувати у сучасних умовах з орієнтацією на майбутнє замість традиційного, що діяло у сучасному, виходячи з минулого [1].

Мета статті. Розкрити сучасні тенденції розвитку інноваційних підходів у системі вищої педагогічної освіти в умовах кризових ситуацій, показати їх основні моделі, технології реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тенденції оновлення освітнього простору у системі вищої освіти спрямовані на парадигмальне оновлення освітнього процесу, тобто цілей, змісту, методів і технологій, форм організації й управління, стилів педагогічної діяльності тощо.

Історія розвитку системи вищої освіти свідчить про існування її різних моделей, які формувалися залежно від характеру освітньої політики суспільства, від рівня розвитку культури, системи загальнолюдських цінностей, кризових змін тощо. Зокрема, це:

- традиційна модель освіти, що пропонує реалізацію знаннєвої парадигми;
- феноменологічна модель – на основі гуманістичної та людиноорієнтовної парадигми;
- державно-відомча;
- інноваційна модель [5].

Оновлення системи вищої освіти відбувається за рахунок гуманізації, гуманітаризації, диверсифікації, інформатизації, стандартизації, багатоваріативності, фундаменталізації, комп'ютеризації, індивідуалізації. Зокрема, гуманізація освітнього процесу відбувається за рахунок орієнтації на розвиток відносин взаємоповаги між здобувачами освіти та викладачами, почуттів власної гідності, на розвиток особистісного потенціалу тощо. Гуманітаризація освіти зорієнтована на усвідомлення особистістю цінностей різних культур і народів, різних професій, мов, на економічну та правову освіту.

Багатоваріативність означає створення умов вибору і надання кожному суб'єктові шансу для успіху. Фундаменталізація вищої освіти передбачає взаємозв'язок теоретичної і практичної підготовки студентів до життєдіяльності в сучасних умовах кризових змін. Особлива увага приділяється глибокому та системному засвоєнню науково-теоретичних знань з усіх дисциплін навчального плану.

Важливе значення має інформатизація освіти, яка пов'язана з широким використанням обчис-

лювальної техніки та інформаційних технологій в освітньому процесі за рахунок використання сучасних видів аудіо- та відеотехніки і комп'ютерів.

Індивідуалізація – це врахування та розвиток індивідуальної траєкторії особистості студента в ході організації взаємодії освітнього процесу, організацію його постійної освіти протягом усього життя.

Інноваційні підходи в системі вищої освіти характеризуються введенням нового в цільову, змістову, процесуальну, технологічну, управлінську складові освітнього процесу. Інновації класифікують як співвіднесеність нового з традиційним у педагогічному процесі, масштабність нововведення, інноваційність потенціалу нововведень та залежність від джерел, що пропонують їх ідеї. Згідно вищезазначеного відбувається вдосконалення традиційного освітнього процесу, тобто модернізація, модифікація, раціоналізація.

Реалізація освітніх реформ та освоєння, впровадження і поширення нововведень передбачають здійснення інноваційної діяльності, тобто переборення та заміни старих стереотипів новими, більш удосконаленими. Інноваційний процес є складною динамічною структурою, до якої входить багато компонентів: змістовий, діяльнісний, особистісний, управлінський, структурний, організаційний, рівневий.

Педагогічну інновацію розглядають як особливу організацію діяльності та мислення, які спрямовані на організацію нововведень в освітньому просторі, або як процес засвоєння, впровадження і поширення нового в освіті [4].

Інноваційний процес в освіті – це сукупність послідовних, цілеспрямованих дій, спрямованих на її оновлення. Оновлення системи освіти здійснювалось, як трансформація традиційного процесу в інноваційний, як альтернативний варіант наявної системи. У ньому здобувач освіти визначається як рівноправний суб'єкт навчальної взаємодії, навчання орієнтується не на предмет, що вивчається, а на особистість студента, на його індивідуальні особливості, потреби та інтереси. Викладач у такому процесі є організатором спільної діяльності. Домінуюча форма навчального спілкування – діалог, який сприяє створенню атмосфери співробітництва.

Складовою цілісного процесу є освітній процес, інноватизація якого має особливості, розглянуті в багатьох наукових працях сучасних дослідників. Шлях упровадження педагогічної інновації складний і тривалий. Спочатку формулюється філософія інновації, яка конкретизується в основних елементах освітнього процесу: цільовому, змістовому, процесуальному, технологічному та оцінному.

В процесі інноваційної педагогічної діяльності здійснюється оновлення, внесення нових елемен-

тів у традиційну систему освітньої практики на основі індивідуального стилю діяльності викладача. Інноваційна діяльність передбачає вищий ступінь педагогічної творчості, враховує соціально-економічні та політичні зміни в суспільстві, визначенні мети, завдань, а також змісту і технологій інноваційного навчання.

Науково-педагогічний колектив ЗВО повинен вчасно враховувати ситуацію соціальних змін, кризові ситуації, воєнний стан, скеровувати на науково-обґрунтовану організацію освітнього процесу з прогностичним спрямуванням. Викладачам інноваційного спрямування під час освітнього процесу необхідно вміти реалізовувати педагогічний гуманізм, діалогізм, співробітництво, емпатійне розуміння студентів, особистісну позицію.

У сучасних умовах кризових змін інноваційна діяльність педагога має відповідати основним принципам: принцип інтеграції освіти, диференціації, демократизації освіти.

Реалізація цих принципів вимагає переходу від нормативної до інноваційної, творчої діяльності, що передбачає зміну характеру освітньої системи, змісту, методів, форм, технологій навчання й виховання. Метою освіти за таких умов є вільний розвиток індивідуальних здібностей, мотивів, особистісних цінностей різнобічної, творчої особистості [2].

У структурі професійно спрямованої особистості викладача готовність до інноваційної діяльності є показником його здатності нетрадиційно вирішувати актуальні для особистісно-орієнтованої освіти проблеми та володіти певними якостями, зокрема, як усвідомлення смислу і цілей освітньої діяльності у контексті актуальних педагогічних проблем сучасного закладу вищої освіти в умовах воєнного стану, уміння по-новому формулювати освітні цілі з предмета, здатність вибудовувати цілісну освітню програму, яка враховувала б індивідуальний підхід, освітні стандарти. Необхідно також враховувати нові педагогічні орієнтири, співвіднесення сучасної йому реальності з вимогами особистісно-орієнтованої освіти, коригування освітнього процесу за критеріями інноваційної діяльності, володіння технологіями, формами і методами інноваційного навчання, а також бути компетентним консультантом для здобувачів освіти.

Готовність професорсько-викладацького складу до здійснення інноваційних підходів визначають за такими показниками: усвідомлення потреби запровадження педагогічних інновацій в освітній практиці, інформованість про новітні педагогічні технології, методики роботи, налаштованість на експериментальну діяльність, володіння практичними навичками освоєння педагогічних інновацій та розроблення нових. Ці показники виявляють себе не ізольовано, а в різноманітних поєднаннях і взаємозв'язках.

Сучасні науковці виділяють такі структурні компоненти готовності до інноваційної педагогічної діяльності: мотиваційний; когнітивний; креативний; рефлексивний.

Зокрема, мотиваційний компонент готовності до інноваційної педагогічної діяльності виражає усвідомлене ставлення освітян до інноваційних технологій та їх ролі у розв'язанні актуальних проблем педагогічної освіти.

Когнітивний компонент готовності до інноваційної педагогічної діяльності об'єднує сукупність знань викладача про суть і специфіку інноваційних педагогічних технологій, підходів.

Креативний компонент готовності до інноваційної педагогічної діяльності реалізується в оригінальному розв'язанні педагогічних завдань, в імпровізації, експромті. Його важливість породжена творчим характером інноваційної діяльності.

Рефлексивний компонент готовності до інноваційної педагогічної діяльності характеризує пізнання й аналіз явищ власної свідомості та діяльності. Реалізується цей компонент через такі рефлексивні процеси, як саморозуміння й розуміння іншого, самооцінювання й оцінювання іншого, самоінтерпретація й інтерпретація іншого [1].

Інноваційні підходи щодо підготовки майбутніх педагогів спрямовані на реалізацію нової парадигми їх професійно-педагогічної підготовки на основі врахування ієрархії державних, професійних цілей, сутність яких полягає в оновленні як вищої професійно-педагогічної освіти, так і цілісного освітнього процесу закладу вищої освіти шляхом модернізації, модифікації, врахування кризових ситуацій.

Велике значення має стимулювання інноваційної, пошукової, творчої професійної діяльності, формування інноваційних здібностей, інноваційного мислення, уяви здобувачів освіти. Інноваційні підходи щодо підготовки майбутніх учителів повинні забезпечуватися такими функціями: навчальною, виховною, психосоціальною, технологічною, креативною, адаптивною, тестувальною.

Для реалізації вищезазначених функцій необхідне оновлення професійно-педагогічної підготовки майбутніх педагогів. Потрібно вирішити стратегічні завдання, покладені в основу нової поліфункціональної парадигми, здійснити змістовно-структурне, технологічне та організаційно-дидактичне обґрунтування процесу оновлення професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів [3].

Також необхідно інтегрувати інформаційну та модульну технології, наповнити зміст інтегрованих курсів ідеями відродження національної системи виховання, культурно-історичного,

духовного, педагогічного досвіду як українського народу, так і народів світу, що важливо в умовах кризових ситуацій.

Це сприятиме оновленню цілісного навчально-виховного процесу закладу вищої освіти з метою забезпечення підготовки майбутніх вчителів в аспекті адаптації їх до змін у розвитку соціально-культурної, освітньої, духовної, а також до змін, пов'язаних з воєнним станом.

Висновки і пропозиції. Тенденції розвитку інноваційних підходів у системі вищої педагогічної освіти – це модель оновлення професійно-педагогічної підготовки вчителя як система науково-методичного забезпечення, що передбачає поєднання концептуальних, змістовно-структурних, технологічних та організаційно-дидактичних основ, яку можна реалізувати за допомогою відповідної технології. Інноваційні підходи до підготовки вчителя забезпечать формування особистості, здатної до самоосвіти, саморозвитку, до активної культивування своєї індивідуальності, творчого потенціалу, інноваційної діяльності, професійної майстерності [1].

Реалізація цих підходів можлива за умови здійснення переходу від аспекту діяльності одержання інформації в аспект її інноваційної розробки та евристичного пошуку в умовах змінного соціуму, кризових ситуацій.

Отже, ефективність інноваційних процесів у сфері професійно-педагогічної підготовки обумовлюється інноваційним середовищем закладів вищої освіти, яке забезпечує інноваційну діяльність всіх суб'єктів педагогічного процесу і, насамперед, розвиток готовності до нововведень як компонента професійної підготовки.

Впровадження інноваційних підходів в освітній процес закладів вищої освіти в умовах кризових

змін спрямоване на цифровізацію освіти, мережеву та дуальну освіту, її інклюзивність та доступність. Актуальним є гнучкість навчальних програм, психологічна підтримка здобувачів освіти, її мобільність, міжнародна співпраця. Особливу увагу під час кризових ситуацій заклади вищої освіти звертають на мобільні та адаптивні освітні формати, створення хабів для вимушених переселенців, а також на громадянську освіту, виховання в душі миру.

Перспективи подальших розвідок щодо розвитку інноваційних підходів в системі вищої педагогічної освіти в умовах кризових ситуацій ми вбачаємо у реалізації моделі інноваційних підходів у вищій педагогічній освіті в кризових ситуаціях в процесі вивчення навчальних дисциплін, у розробці методичних рекомендацій з цієї проблеми.

Список використаної літератури:

1. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: підруч. Київ: Академвидав, 2015. 304 с.
2. Мармаза О.І. Інноваційний менеджмент в освіті: сутність, функції, засоби. Режим доступу: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>.
3. Підготовка вчителя нової української школи: проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали міжвузівської (заочної) науково-практичної конференції (Хмельницький, 28 лютого 2017 р.). Хмельницький: ХГПА, 2017. 333 с.
4. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмельюк, А.В. Семенова та ін.; за ред. З.Н. Курлянд. Київ: Знання, 2007. 495 с.
5. Шоробура І.М., Григор'єва А.А. Від творчого пошуку до педагогічних інновацій: навчальний посібник. Хмельницький: Вид-во ХГПА. 2011. 205 с.

Shorobura I. Tendencies in the development of innovative approaches in the system of higher pedagogical education in the conditions of crisis situations

The article reveals the main trends in the development of innovative approaches in the system of higher pedagogical education in crisis situations. It is noted that the training of future teachers in modern conditions of change requires new approaches, a new attitude to their activity. It is emphasized that the tendencies of updating the educational space in the system of higher education are aimed at a paradigmatic renewal of the educational process, in particular, the goals, content, methods and technologies, forms of organization and management, styles of pedagogical activity, etc.

It has been determined that the innovation process is a complex dynamic structure that includes many components: content, activity, personal, managerial, structural, organizational, and level. The renewal of the education system was carried out as a transformation of the traditional process into an innovative one.

It has been determined that in the current conditions of crisis changes, the innovative activity of a teacher must comply with the basic principles: the principle of integration of education, differentiation, and democratization of education.

It is emphasized that the willingness of the teaching staff to implement innovative approaches is determined by the following indicators: awareness of the need to introduce pedagogical innovations in educational practice, awareness of the latest pedagogical technologies, work methods, commitment to experimental activities, possession of practical skills in mastering pedagogical innovations and developing new ones.

It is underlined that the tendencies of development of innovative approaches in the system of higher pedagogical education are a model of updating the vocational teacher training as a system of scientific and methodological support, which involves a combination of conceptual, content and structural, technological, organizational and didactic foundations.

It is also stated that the implementation of innovative approaches in the educational process of higher education institutions in the context of crisis changes is aimed at digitalizing education, network and dual education, its inclusiveness and accessibility. The flexibility of curricula, psychological support for students, their mobility, and international cooperation are relevant.

Key words: *innovative approaches, higher pedagogical education, crisis situations, innovative model of higher education, innovative activity, innovative environment.*